

ODDÍL 3. PSYCHOLOGIE

§3.1 УЯВЛЕННЯ ПРО ІНШОГО (НЕ-Я) ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЗАСАДА МОРАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ (Савчин М.В., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка)

Вступ. Моральна цінність конкретної окремої людини визначається тими плодами, які вона вносить у життя іншого, групи та суспільства загалом. Основне питання моральності людини – це її здатність служити іншим [1; 2; 3; 4]. Бути справді моральною особистістю означає культивувати цілком безумовні моральні стосунки з кожною особистістю, незалежно від її індивідуальних особливостей, статусу, життєвої ситуації. За моральності духовної природи у стосунках з іншим і через них надто абстрактне філософське поняття суті людини конкретизується в уявленні про неї як образу та Подоби Божої, що заслуговує на любов і благо. «В цих стосунках не важлива взаємність, рівнообов'язковість чи очікування нагороди» [5, С.175]. У зовнішньому плані зустріч з іншою людиною – «це унікальний та необхідний досвід для особистості, що стосується особливого пізнання і знання, яке відмінне від пізнання і знання об'єктів» [6, С. 176.]. Таку моральну позицію щодо іншого людина займає, коли орієнтується на духовне Я, бо власних сил для її дотримання не вистачає кожній людині [7; 8; 9].

Зв'язок з іншим – це звернення до нього, яке випереджує його розуміння і прийняття його індивідуальних особливостей, статусу, позиції тощо. Бути моральною особистістю – означає визнати, хто я такий, визнати інших людей як присутніх у моєму житті, у моєму внутрішньому світі. Об'єктивно, що незалежно від рівня моральності у

внутрішньому світі кожної людини завжди ідеально представлені постаті іншого (іншої).

Виклад основного матеріалу. В основу нашого дослідження покладено сукупність тверджень, що стосується конструктивно-позитивного погляду на проблему моральності особистості, що стосується: 1) ідеї про людину як безумовної цінності та цілісності в єдності духу, душі і тіла, яка прагне до блага і сама з повинністю творить благо; 2) адекватному сприйманні людиною особистості іншого (інших, спільноти) як фундаментальної обставини життя кожного суб'єкта, індивідуальність якого зумовлена його суб'єктно-особистісною активністю (особистою відповідністю) та об'єктивними (незалежними від нього) умовами життя; 3) головними імперативами моральності людини є творення блага для конкретного іншого та загального блага (спільноти, суспільства), вищим вираженням якого є дієва любов, поважання свободи та індивідуальності; 4) індивідуальна аморальність зумовлена спотвореним уявленням про людину в індивідуальній, масовій свідомості у науковій свідомості, в якому заперечується ідея про людину як безумовну цінність, що потребує блага та покликанні самій його творити для інших; акцентуація на нижчі потреби людини та несвідому сфер.

У моральності духовної природи у стосунках з іншим реалізується мотив любові і творення блага. Це не просто заклик до відповідальності за іншого, що у якомусь вигляді передбачає взаємність, умовність, а навпаки, передбачає безумовність, абсолютність, коли у внутрішньому світі поруч з моїм Я постає (перебуває, існує) Я іншого [10]. В образі іншого «відображається наше індивідуальне особистісне начало та одночасно розкривається світ всього людства на землі. Через образ іншого ми бачимо слід присутності у нашому внутрішньому світі невидимого Бога» [11, С.177.]. У

горизонтальному (чисто людському, практичному, життєвому) вимірі проблематика моральності особистості стосується її настанови щодо іншої людини (рідної, близької, знайомої, незнайомої, неприємця, опонента, критика, ворога), особливості взаємодії з нею, прояву ініціативної доброчинної активності щодо іншого, здатність терпіти, прощати, приймати прощення іншого [12; 13].

Звернення до іншого, прояв любові до нього, що йде далі будь-якої позачасової досконалості чи недосконалості, передує індивідуальній суті здійсненої моральної дії, знаходиться поза нею і понад нею та не має ніякого невпорядкованого індивідуального походження в суб'єкті моральної дії [14]. Особистість з моральністю духовної природи незалежна від зовнішньої оцінки та підкріплення (похвали) її моральної поведінки з боку інших людей, не демонструє на показ свою поведінку, а, навпаки, прагне бути анонімною. Головний мотив її моральної поведінки корениться у духовній сфері – безумовно допомагати, творити благо і любов до іншого. Незалежно від індивідуальних особливостей вона розглядає кожного іншого як Творіння Боже, що має власну гідність та потребує блага, т.ч. твореного нею особисто. Вона також вважає, що добра індивідуальність поєднана із спільністю, загальнолюдським, не повністю залежить від самої людини [15; 16].

Завдяки впливу духовного Я ми можемо звільнитися від деструктивних егоїстичних переживань, прагнень до здійснення аморальних намірів та дій, а навпаки, щоб в любові могли повністю віддати себе служінню іншим людям. Орієнтація на духовне Я (на Божу підтримку) дозволяє людині звільнитися від нарцисизму, егоїстичних намірів та дій, віддатися служінню іншому, долає чи навіть руйнує межі, що роз'єднують людей, усвідомлює необхідність реалізувати

безумовну та рівну для всіх любов, творить благо для іншого, сприяє його свободі та творить особисту відповідальність за іншу людину, проявляє віру та надію в її добре начало, сприймає і сприяє розвитку в неї здорової індивідуальності, в основі якої є загальнолюдське.

У результаті методологічного аналізу та емпіричного вивчення нами виділені феноменологічні аспекти морального ставлення до іншого. Насамперед, «стосунки з іншим – це не просто онтологія, яка відводить всім (кожному) певне місце у соціальній структурі, а навпаки, у ній всі рівні, коли у просторі людських стосунків конкретної особистості залишається місце іншому (іншій людині)» [17, С.175.]. Це означає, що кожна окрема особистість є безцінною, єдиною та неповторною, є метою, а не засобом, особистістю, а не річчю, а тому заслуговує на творення блага для неї. Морально розвинена особистість поважає гідність кожної людини як безцінного творіння Божого. Для неї це означає, що кожен інший потребує її участі в задоволенні фундаментальних потреб у власній гідності, самоствердженні, самореалізації, самовираженні.

Інший може перебувати у двох принципово різних іпостісах: по-перше, коли, я його люблю, переживаю радість за нього, коли він щасливий, коли йому добре, і навпаки, сумую, коли йому погано. Інший – позитивно значущий для мене, я маю намір зробити для нього щось добре, переживаю щирі радість від цього, сумую та переживаю, коли не зробив для нього щось добре; я не пам'ятаю зла, вчиненого ним щодо мене чи моїх близьких, безумовно прощаю зло, не пам'ятаю того, що він міг зробити мені добре, але не зробив. По-друге, навпаки, інший розглядається як засіб досягнення моїх особистих цілей чи як перешкода на цьому шляху; я ніколи не забуваю зла, яке він вчинив щодо мене; я прагну його

переконати, спонукати чи навіть заставити змінити його ставлення до мене; маю намір маніпулювати ним, щоб він пристав на мою позицію чи маю намір зробити йому зло в кожній ситуації, в кожен момент взаємодії з ним, бо я його не люблю, а можливо й навіть ненавиджу; я переживаю задоволення, коли йому погано; пам'ятаю і не прощаю зло, яке вчинив для мене, коли міг зробити добро для мене, але не зробив.

Ще однією із сферою морального ставлення до іншого є пошанування його права на свободу як імманентної здатності і потреби людини, коли є переконання, що свобода конкретної особистості закінчується там, де починається свобода іншого. Морально розвинена особистість кожній людині виділяє "нішу" свободи, де та почувається господарем своєї долі, свого життя, своїх стосунків. Одночасно індивідуальна свобода невіддільна від особистої відповідальності [18], причому «справжня, нічим необмежена відповідальність за іншого (моральне ставлення до нього) починається не з власних обставин особистості, що проявляє цю відповідальність, а з її вибору» [19, С.177.]. Це означає, що мета, зміст та особливості взаємодії з іншою людиною є відносно залежною від індивідуальних особливостей суб'єкта дії та його конкретних обставин життя. Моральні вимоги до стосунків з іншим перед людиною ставить не її Я (сумління), а інший, який ніби закликає її покинути свій окремий, впорядкований індивідуальний світ, прийняти його конкретні обставини життя та взяти на себе особисту відповідальність за нього, що передує індивідуальній свободі. Це також означає, що відповідальність людини починається по той бік особистої свободи, передує об'єктивному значенню та ситуативному особистісному смислу потреби іншого [20].

У плані моральності важливим є сприйняття і моральне ставлення до індивідуальності іншого, яка, як і моя особиста

індивідуальність, значною мірою зумовлена не самою людиною, а її спадковістю та незалежними від неї об'єктивними обставинами життя (батьки, стиль вихованням у сім'ї, історичні обставини, наприклад, стихійні лиха, голодомор, війна, вимушене переселення тощо), стосунками з людьми, які зустрічаються на її життєвому шляху, об'єктивними статусами, позиціями). Акцентування уваги тільки на власній індивідуальності та одночасне нехтування індивідуальністю іншого є, в принципі, аморальною настановою. Причому, за доброї індивідуальності іншого (його вихованість, сумлінність, мудрість, володіння здібностями, добра спадковість, симпатичність, краса, спритність тощо) для моральної людини не виступає предметом заздрості, а у випадку "поганої" індивідуальності іншого (хворобливість, затримка чи акцентуації у розвитку, несумлінність, невихованість, нерозвиненість здібностей, несимпатичність, наявність фізичних вад тощо) теж не є предметом абсолютної безумовної критики, нехвалення, неприйняття, зневажання [21].

У моральному плані дуже важливо адекватно ставитися до особистісного потенціалу іншого (життєві компетенції, інтелект, здібності, воля тощо). За високого потенціалу іншого людина радіє, адекватно оцінює, наслідує, не заздрить, а за низького – не принижує, не нехтує ним, а навпаки, сприяє зміцненню, сумує з цього приводу.

Моральне ставлення до іншого передбачає толерування до стилю життя іншого (життєві цілі, завдання, технології, результати тощо). За конструктивного стилю суб'єкт морального наслідує позитивний досвід, переймає його, а за деструктивного – намагається надати допомогу, переконати з метою корекції, переживає за іншого.

Морально здорова особистість поважає особливості самосвідомості іншої людини (її знання про себе, ставлення

до себе, особливості самооцінки та переживання себе, способи впливу на себе тощо). За адекватно розвиненої самосвідомості (адекватне уявлення про себе, об'єктивна самооцінка і конструктивне ставлення до себе, самовпливи) особистість наслідує іншого, а за наявності деструктивних елементів, завищеної чи явно завищеної самооцінки чи за негативного ставлення до себе – прагне допомогти, скоректувати ці аспекти самосвідомості в конструктивному напрямі.

Морально розвинена особистість адекватно ставиться до соціального авторитету (статусу) іншого. За високого вона переживає радість, гордість, прагне наслідувати, переймає досвід, за низького – сумує, прагне підтримати, ділитися досвідом досягнення високого статусу тощо.

Звичайно, виділені аспекти уявлення про іншого деякою мірою перетинаються, взаємно узгоджуються чи неузгоджуються. У житті людини є багато інших, до яких вона виражає своє ставлення, причому різне. За окремими іншими конкретна особистість морально ставиться до окремих аспектів, а з іншими – аморально, зневажає, наприклад, її свободу чи індивідуальність.

На основі теоретико-методологічного аналізу та ґрунтуючись на емпіричних даних одержаних іншими авторами і у власних дослідженнях було складено шкалу ставлення особистості до іншого (узагальненого іншого), яка включає одинадцять рівневих позицій. У ній виділено три метарівні: а) моральний (любов духовної природи, любов світської природи, повага, терпіння); б) морально-нейтральний (толерування, асертивність, байдужість); в) аморальний (маніпулювання, зневага, протидія, боротьба, агресія, знищення). Встановлено, що виявлені рівні ставлення по-різному проявляються до різних інших – навіть рідних,

знайомих, малознайомих і незнайомих людей. Нами також встановлено, що у плані індивідуальної моральності особистості важливою умовою її прояву до іншого є володіння адекватними уявленнями про людину, про феноменологію дієвої любові, про добро і зло, життя і смерть, совість, справедливість і несправедливість, про гуманність людських стосунків, необхідність прояву в них співчуття, емпатії, почуття обов'язку, відповідальність, про необхідність поважати честь та гідність кожної людини.

У плані моралі для людини актуальною є проблема мотивації моральної поведінки: чи ми служим іншим тому, що усвідомлюємо повне прощення в Бога, реалізуємо свою духовну сутність чи тільки тому, що відчуваємо це як обов'язок, що тяжіє над нами, чи у моральній взаємодії з іншим ми стверджуємо та виражаємо себе як особистість, чи так поведимося під тиском зовнішніх обставин. Важливо, що створюючи любов, добро, відповідальність і свободу, людина розвиває та реалізує свої автентичні духовні здатності та чесноти. Одночасно від нього (іншого) ми одержуємо зворотну реакцію на нашу моральну чи неморальну поведінку у вигляді оцінок, зауважень про моральність чи неморальність нашої поведінки. Ми також можемо одержувати підтримку, допомогу і розуміння, маємо можливість переймати життєвий досвід (конкретні життєві компетенції, важливу інформацію), досвід любові, відповідальності, свободи, спілкування тощо.

У психологічних дослідженнях також виявлено, що у процесі реалізації морального ставлення до іншого в людини як суб'єкта моральної дії (вчинку, ставлення) часто виникають особистісні проблеми. Так, якщо у взаємодії з іншими особистість постійно нехтує власними реальними потребами в самоактуалізації, самореалізації, самовираженні,

саморозвитку, самоствердженні, то в наслідку «вони "наздоганяють" її прихованим хворобливим, неочікуваним і небезпечним чином у вигляді неврозів, психозів, неусвідомленої агресії, втрати власної ідентичності» [22, С.178.]. Але якщо глибше поглянути на цю проблему, то для більшості людей, які відкриті для інших людей, культивують моральність духовної природи, це не є проблемою, бо за розв'язання їх особистих завдань завжди знайдеться хтось інший, що подбає про них. Людина з невисоким рівнем морального розвитку завжди потребує зовнішнього підкріплення своєї моральної поведінки (похвала, позитивна оцінка, взаємність тощо).

Висновки. Для людини з моральністю духовної природи не виникають проблеми у реалізації морального ставлення до іншого, незалежно від рівня родинних зв'язків з ним, рівня знаності чи індивідуальних його особливостей (моральний, аморальний чи навіть асоціальний, мудрий – не мудрий, здібний – не здібний тощо). Умовою здорового, духовно-морального ставлення до іншого є володіння особистістю адекватним уявленням про людину, як образу та подоби Божої в єдності духу, душі (психіки) та тіла.

У моральності духовної природи любов констатується як основний позитивний закон людських стосунків з іншими людьми. Навпаки, для людини з моральністю соціальної природи постійно виникають труднощі та проблеми, бо для неї в реалізації морального ставлення до іншого має значення рівень родинних зв'язків з іншим, рівень його статусної близькості, індивідуальні особливості. Така особистість постійно очікує оцінки та підкріплення (похвали) за її моральну поведінку, виставляє назагал свою поведінку (прагне публічності). Мотиви її моральності кореняться у соціальній сфері (взаємна вигода, підтримання ділових та психологічних стосунків, можливість ствердити, виразити та

реалізувати себе тощо). Моральна поведінка такої особистості залежна від індивідуальних особливостей іншого, стосунків з нею, статусу, значущості, володіння владою та ресурсами, коли можна очікувати на його допомогу чи підтримку. У своїх моральних виборах особистість з моральністю соціальної природи недостатньо орієнтується або й взагалі не враховує гідність іншого, його потребу блага. Орієнтація суспільної та індивідуальної свідомості на моральність соціальної природи знижує загальний рівень моральності у суспільстві.

Феноменологічно моральне ставлення до іншого проявляється у безумовному прийнятті його гідності та цінності, визнанні права на свободу, бути індивідуально неповторним, адекватному, підтримуючому ставленні до особистісного потенціалу іншого, його соціального авторитету, особливостей самосвідомості, стилю життя, вподобань тощо. За морального ставлення до іншого у внутрішньому світі людини виникає внутрішня «спільнота» з постатей інших, що зумовлює інтегральне переживання долученості до життя, до світу, до людства взагалі. Зв'язок з конкретним іншим – це звернення до нього, яке випереджує розуміння і прийняття його індивідуальних особливостей, статусу, позиції, свободи тощо. Бути моральною особистістю – означає визнати, хто я такий, визнати інших людей як присутніх у моєму житті та моєму внутрішньому світі.

Список використаних джерел:

1. Мур, Томас. Піклування про душу: як сповнити глибиною і сенсом щоденне життя / пер. з англ. Ольга Демиденко; за фак. ред. Дмитра Залевського і Олега Фешовця. Львів: Видавництво "Астролябія", 2020. – 448 с.

2. Патрик Нуллес, Рональд Миченер. Многомерная этика. Нравственное богословие в контексте постмодернизма – К.: Книгоноша, 2015. – 304 с.

3. Савчин М.В. Здоров'я людини: духовний, особистісний і тілесний виміри: монографія / Мирослав Савчин – Дрогобич: ПП «Посвіт», 2019. – 232 с.

4. Тищенко С.П., Вовчин-Блакитна О.С. Моральні аспекти сучасної цивілізації // Енциклопедія сучасної України. Т.21 // Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Вінниця, 2019. – с. 525 – 526.

5. Патрик Нуллес, Рональд Миченер. Многомерная этика. Нравственное богословие в контексте постмодернизма – К.: Книгоноша, 2015. – С.175.

6. Патрик Нуллес, Рональд Миченер. Многомерная этика. Нравственное богословие в контексте постмодернизма – К.: Книгоноша, 2015. – С. 176.

7. Мур, Томас. Піклування про душу: як сповнити глибиною і сенсом щоденне життя / пер. з англ. Ольга Демиденко; за фак. ред. Дмитра Залевського і Олега Фешовця. Львів: Видавництво "Астролябія", 2020. – 448 с.

8. Патрик Нуллес, Рональд Миченер. Многомерная этика. Нравственное богословие в контексте постмодернизма – К.: Книгоноша, 2015. – 304 с.

9. Савчин М.В. Здоров'я людини: духовний, особистісний і тілесний виміри: монографія / Мирослав Савчин – Дрогобич: ПП «Посвіт», 2019. – 232 с.

10. Патрик Нуллес, Рональд Миченер. Многомерная этика. Нравственное богословие в контексте постмодернизма – К.: Книгоноша, 2015. – 304, С.176.

11. Патрик Нуллес, Рональд Миченер. Многомерная этика. Нравственное богословие в контексте постмодернизма – К.: Книгоноша, 2015. – 304, С.177.

12. Мур, Томас. Піклування про душу: як сповнити глибиною і сенсом щоденне життя / пер. з англ. Ольга Демиденко; за фак. ред. Дмитра Залевського і Олега Фешовця. Львів: Видавництво "Астролябія", 2020. – 448 с.

13. Патрик Нулленс, Рональд Миченер. Многомерная этика. Нравственное богословие в контексте постмодернизма – К.: Книгоноша, 2015. – 304 с.

14. Мур, Томас. Піклування про душу: як сповнити глибиною і сенсом щоденне життя / пер. з англ. Ольга Демиденко; за фак. ред. Дмитра Залевського і Олега Фешовця. Львів: Видавництво "Астролябія", 2020. – 448 с.

15. Савчин М.В. Здатності особистості: монографія / Мирослав Савчин. – К.: Академвидав, 2016. – 288 с.

16. Савчин М.В. Здоров'я людини: духовний, особистісний і тілесний виміри: монографія / Мирослав Савчин – Дрогобич: ПП «Посвіт», 2019. – 232 с.

17. Патрик Нулленс, Рональд Миченер. Многомерная этика. Нравственное богословие в контексте постмодернизма – К.: Книгоноша, 2015. – 304 с.

18. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки: Монографія. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – 280 с.

19. Патрик Нулленс, Рональд Миченер. Многомерная этика. Нравственное богословие в контексте постмодернизма – К.: Книгоноша, 2015. – 304 с.

20. Патрик Нулленс, Рональд Миченер. Многомерная этика. Нравственное богословие в контексте постмодернизма – К.: Книгоноша, 2015. – 304 с.

21. Мур, Томас. Піклування про душу: як сповнити глибиною і сенсом щоденне життя / пер. з англ. Ольга Демиденко; за фак. ред. Дмитра Залевського і Олега Фешовця. Львів: Видавництво "Астролябія", 2020. – 448 с.

22. Патрик Нулленс, Рональд Миченер. Многомерная этика. Нравственное богословие в контексте постмодернизма – К.: Книгоноша, 2015. – 304 с., С.178.

